

DEN KARLIN

KRAJ
JE UVEK
BLIZU

Apokaliptični trenuci,
od propasti civilizacije bronzanog doba
do nuklearnih katastrofa koje su
za dlaku izbegnute

Preveo
Saša Novaković

■ Laguna ■

Naslov originala

Dan Karlin

THE END IS ALWAYS NEAR

Copyright © 2019 Dan Karlin Ventures LLC

Published by arrangement with HarperCollins Publishers.

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

Posvećeno Britani, Liv i Ejveri

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	9
Poglavlje 1: Da li teška vremena rađaju jače ljude?	19
Poglavlje 2: Patite, deco	32
Poglavlje 3: Kraj njihovog sveta	45
Poglavlje 4: Sudnji dan u Ninivi	84
Poglavlje 5: Varvarski ciklus života	104
Poglavlje 6: Uvod u pandemiju?	142
Poglavlje 7: Brzi i mrtvi	162
Poglavlje 8: Put u pakao	228
Pogovor	261
Izjave zahvalnosti	265

UVOD

MISLITE LI DA će i moderna civilizacija jednog dana propasti i da će od naših gradova ostati samo ruševine?

To pitanje zvuči kao prečesto eksploatisana tema naučno-fantastičnih filmova, u kojima arheolozi budućnosti pažljivo otkopavaju zarđale skelete njujorških, londonskih ili tokijskih visokih zgrada, podzemnih železnica i kanalizacionih cevi; vade naše pokojnike iz grobova i proučavaju ih kao što mi proučavamo drevne egipatske mumije; pokušavaju da dešifruju naš jezik, da pronađu ključ za dekodiranje našeg pisma, i da shvate kakvi smo bili. Možda je nezamislivo da se sa našim grobovima, građevinama i ljudskim ostacima postupa onako kako arheolozi današnjice postupaju sa svojim nalazima i otkrićima, ali sve su šanse da su iskopane mumije isto mislile o svom vremenu i civilizaciji.

Nema pravog odgovora, naravno. Mnoga pitanja koja ova knjiga nameće mogu se svrstati u tu kategoriju. Možda su zato tako zanimljiva.

I samo evidentiranje i projektovanje prošlih događaja na našu budućnost brzo može postati uvrnuto. Predstava

o tome da se stvari koje su se mnogo puta desile u istoriji ponavljaju u savremenom dobu previše je površna u naučnoj-fantastici. Veoma je tanka opna što razdvaja istorijske činjenice od nedokazive fantazije zasnovane na nepotkrepljenim pretpostavkama. Trenutak u kojem svi živimo je tačka u kojoj se te dve stvari – nepopustljiva, nemilosrdna, hronologija zabeleženih imena i datuma i rezultati, uslovljenosti alternativnih stvarnosti mogućih budućnosti – seku, sreću i dodiruju. Zamisao da svet dvadeset prvog veka pogodi pošast poput pandemije kuge ili neke druge zaraze iz prošlih vremena je čista fantazija, ali isto tako je i sasvim ostvariva, slične stvari već su se mnogo puta dogodile. Kakve su veze činjenične prošlosti i spekulativne budućnosti, šta ih povezuje?

Učili su me da knjige obično treba da daju odgovore ili da zastupaju određeni stav. Ako je to tačno, onda ovo neće biti obična knjiga ili knjiga u uobičajenom značenju te reči, već pre zbir ovlaš povezanih vinjeta. Ne zastupam stav koji je u skladu sa mojim pristupom. Moj pristup je neekspertski, jer ja nisam ekspert. Istoričari, stručnjaci za političke nauke, geografi, fizičari, sociolozi, filozofi, pisci i uopšte učeni ljudi, svi oni su tokom dugih razdoblja ljudske istorije rešavali probleme kojima se bavi ova knjiga, i to koristeći sopstvene metode i sagledavajući ih kroz prizmu svog vremena, svoje stručnosti i kulturnih i civilizacijskih okvira.

I dok bi savremeni geografi mogli navesti globalne istorijske analogije u prilog tezi da je naša civilizacija na silaznoj putanji i u „propadanju“, a fizičari mogu da navedu jednačinu koja određuje verovatnoću dolaska mračnog doba nakon pada asteroida na Zemlju, pristup pripovedača ili novinara sagledava sve to iz ugla običnog čoveka, s aspekta humanosti,

ljudskosti.¹ Kakve to humanosti ima u pričama o propasti civilizacije? Bombardovanje koje je nekom čoveku razrušilo rodni grad, ili pandemija koja otkriva čvrste veze jednog društva? Sagledavanje stvari kroz ta sočiva angažuje druge delove mozga, uključujući one koji su zaduženi za emocije, i često mogu imati uticaja koje podaci, grafikoni i istraživačke studije nemaju. Zamislite to kao još jednu kockicu u beskrajnom mozaiku na kojem brojne naučne discipline rade u restauraciji slike prošlosti.

Da li u teškim vremenima ljudi postaju jači? Da li način na koji vaspitavamo decu ima uticaja na društvo u celini? Možemo li da držimo pod kontrolom oružje i da se pritom ne uništimo? Mogu li ljudske sposobnosti, znanja i tehnologije da nazaduju? Postoji li u tim pitanjima element *Zone sumraka*, sa suptilnim (a ponekad i ne tako suptilnim) konotacijama koje se javljaju u našoj sadašnjosti. To su ideje koje prevazilaze granice savremenih naučnih disciplina i zalaze na teritoriju koju obično zauzimaju drama, književnost i druge umetnosti.

Ali čak i bez opšteprihvaćenih odgovora, ta pitanja su podjednako i fascinantna i potencijalno vredna. Mnoga od njih su takozvana tipična „duboka pitanja“ koja su uvek bila u srži filozofskih radova i središtu filozofskih rasprava. I već samo razmišljanje o njima ima svojevrsnu vrednost. Za druga se može ispostaviti da imaju i određenu praktičnu upotrebljivost. Podsećaju sve nas, na primer, da dešavanja iz prošlosti, slična u svojoj suštini, koja su se mnogo puta

¹ To je takođe zadatak istoričara. Novinarstvo i istorija imaju ponekad isprepleten/simbiotski odnos jer novinari pišu o aktuelnim događajima a istoričari potom koriste njihov rad kao primarni izvor. S druge strane, često se novinari, kao što mi radimo ovde, služe radovima istoričara da prenesu priču iz prošlosti koju su na svetlo dana izneli upravo istoričari.

ponovila, mogu pomoći da se doda sloj verodostojnosti i uverljivosti mnogim budućim eventualnim pojavama koje nam sada izgledaju kao neverovatni zapleti holivudskih filmova. Profesor istorije jednom mi je rekao da postoje dva načina da se nešto nauči: možete pipnuti vrelu ringlu, ili možete verovati na reč ljudima koji su to već uradili.

Čitaoci kojima se svideo moj potkast *Sirova istorija* (engl. *Hardcore History*) već dugo se raspituju o ovoj knjizi. Imao sam toliko materijala, rezultata istraživanja i ideja u arhivi da je prosto bilo sasvim prirodno da ih iskoristim kao nukleus za ovakvo delo. Razvrstavanje tog materijala postalo je za mene neka vrsta Roršahovog testa. Kada se uzme u obzir koliko je čitanja i istraživanja potrebno za sastavljanje ovakvih štiva, od najveće je važnosti da tema budi kod autora veliko interesovanje.

Ako je tačno da police s knjigama predstavljaju prozor u nečija zanimanja i sklonosti, onda je očigledno da su moja okrenuta apokalipsi – iako me je pomalo iznenadilo koliko se često svode na verziju iste ideje: kraj civilizacije u ovom ili onom obliku i ne samo o tome kako bi ljudi mogli na njega odgovoriti uzevši u obzir prošla iskustva, već kakvi bismo postali nakon toga i kako bi takvo iskustvo uticalo na nas.

I možete li mi zbog toga zameriti? „Velike priče“ – usponi i padovi carstava, ratovi, katastrofe, visokorizične situacije – napete su i dramatične već po svojoj prirodi.² Sadržaji koji su istovremeno i zabavni i poučni, filozofski i praktični

² Ja dolazim iz sveta novinarstva, i mada bi pravi profesionalac trebalo da bude podjednako nadahnut i uzbuđen izveštavanjem sa izložbe pasa koliko i ratom, ni ja ni većina mojih kolega ne možemo se time pohvaliti. Sudeći po skoku rejtinga koji prati velike događaje, izgleda da i mnogi ljudi van žurnalizma imaju slično mišljenje o „velikim pričama“. Istorija, poput televizijskih i novinskih vesti, ima svoje velike priče, a ponekad se fraza „ako ima krvi bićemo prvi“ odnosi i na medije i na istoriju.

predstavljaju već stotinama godina dobitnu kombinaciju. Istoričari i pripovedači od Homera i Herodota do Edvarda Gibona i Vilija Duranta bili su svesni toga mnogo pre no što su se Ahil i Ajant kopljima dramatično i krvavo probijali kroz *Ilijadu* stvarajući istoriju. Nije slučajno Šekspir tako često kopao po prošlosti u potrazi za dramskim i književnim izvorima i inspiracijama.

Ali nije tu reč samo o razbibrizi i zabavi. Često smo dirnuti sudbinama i istorijskim epizodama u toj meri da nam se javljaju empatija i saosećanje, i naterani smo na razmišljanje. Ti događaji desili su se ljudima od krvi i mesa koji su neretko protiv svoje volje i nemilosrdno uvučeni u točak istorije. Teško je ne zapitati se kako bismo se mi ponašali u sličnim situacijama.

Dok sam plovio po arhivama redovno su izranjala pitanja bez odgovora. Da li će se stvari i dalje dešavati onako kako su se uvek dešavale? To je neverovatno napeto i zastrašujuće pitanje u određenim okolnostima i u određenim slučajevima. Neki od tih slučajeva razmatrani su u ovoj knjizi.

Da li će se opet javiti ona vrsta pandemije koja će strelovito pokositi veliki postotak populacije? To je sve donedavno bila uobičajena odlika normalnog ljudskog postojanja, sastavni deo života mnogih generacija, ali danas nam je strana i daleka kao naučna fantastika.

Uvek je kroz istoriju bilo ratova velikih sila. Prvi sledeći takav rat vodiće se nuklearnim oružjem. Treći svetski rat izgleda nam kao premisa ili siže lošeg filma, no da li je manje verovatan od večnog mira velikih država?

Na kraju, kao što smo se već upitali, možete li zamisliti svoj grad u ruševinama? Hoće li jednog dana ličiti na većinu gradova koji su u istoriji postojali, ili neće? Kakav god da bude, ishod će biti fascinantan.

Iako je mnogo od onoga što sledi pretežno mračno, pogledom na istoriju, naše životne okolnosti sagledavamo iz drugačijeg ugla. Kada čujemo, na primer, šta su ljudi radili dok su im gradovi bili mesecima bombardovani ili dok su trpeli nalet čudovišne srednjovekovne kuge, naši problemi se smanjuju. Već je i sama pomisao na predmodernu stomatologiju dovoljna da me ubedi da bez obzira na sve, stvari danas ne stoje tako loše.

A ipak, uprkos svim razlikama među ljudima različitih razdoblja, za neke događaje i ere čini nam se, kao što je Barbara Tuhman napisala, da su naš odraz u udaljenom ogledalu. Teško nam je da se ne zapitamo kako bismo se mi ponašali u okolnostima sličnim njihovim. Moj deda voleo je izreku: „Hvala ti bože što sam milošću tvojom izbegao tuđe nevolje.“ Zahvaljujući kosmičkoj sreći, rođeni smo u ovom vremenu, i tu gde smo. Lako se moglo desiti da se nađemo u nekom drugom dobu i na drugom mestu. Mislim da se s tim na umu nekako lakše javlja istorijska empatija i saosećanje.

Međutim, uprkos utisku stabilnosti našeg doba, nema garancija da se naša aktuelna situacija neće drastično promeniti. Primeri iz ove knjige oživljavaju vremena u kojima se to desilo. Po cenu da zvučim kao jeftini najamni Nostradamus koji nosi tablu sa natpisom „Kraj je blizu“, moram reći da se moderna verzija propasti bronzanog doba *može* desiti i nama. Globalne supersile mogu se urušiti neočekivano kao drevno Asirsko carstvo, stvarajući ogroman geopolitički vakuum. Naša verzija Rima može se podeliti i rascepki kao nekad Rimsko carstvo. Pandemija nas može lako zadesiti i ukoliko bude dovoljno opasna brzo će nas podsetiti kakav je život bio ljudima pre no što smo stigli do dobrobiti moderne medicine. Može izbiti nuklearni rat, ili nas možda čeka ekološka katastrofa. Možda se nađemo u stvarnosti o kojoj

će se u budućim dobima čitati u knjigama kao o primeru za ekstremna iskustva čovečanstva ili kao o nauku i upozorenju za ono što ne treba raditi.

Nadmenost je na kraju krajeva tipično ljudska osobina. Kao što je moj otac imao običaj da kaže: „Samo nemoj da se uzoholiš, da digneš nos i da budeš arogantan.“

KRAJ JE UVEK BLIZU

Poglavlje 1

DA LI TEŠKA VREMENA RAĐAJU JAČE LJUDE?

Još OTKAKO su ljudi počeli da pišu istoriju, neki istoričari su tvrdili da iz teških vremena ljudi izlaze bolji, jači, čvršći, da savladavanje prepreka – rat, glad, nemaština, ili neka druga vrsta muke – stvara jače, otpornije, možda čak moralnije ljude, čoveka s više vrlina.

„Kroz istoriju šušte svilene papuče koje se penju stepenicama i odzvanjaju potpetice vojničkih čizama koje silaze“, rekao je navodno Volter. To njegovo zapažanje odnosi se na stav da se sudbina naroda i civilizacija ili kultura odvija u skladu sa karakterom ljudi, a na karakter jak uticaj imaju materijalne i moralne uslovljenosti društva. To je bila ideja-vodilja pisaca istorije još od antičke Grčke sve dok nije počela da gubi na popularnosti u drugoj polovini dvadesetog veka.³

Danas koncept vojničkih čizama–svilenih papuča uglavnom odbacuju savremeni istoričari. Postoji za to čitav niz veoma dobrih razloga, počevši od nedostatka adekvatnih podataka. Teško je dokazati ili izmeriti amorfne osobine ljudi

³ U mnogim ranijim erama, cilj mnogih istoričara i pisaca bio je da daju moralnu pouku obično na primerima iz istorije.

kao što su otpornost ili čvrstina i onda opravdati njihovo pominjanje u naučnim istorijskim knjigama zasnovanim na činjenicama.⁴ Ali to ne znači da one nemaju nikakvog uticaja.

Sprovedimo malu vežbu uma: zamislimo dva boksera koji zajedno ulaze u ring. Iste su visine, težine, istog nivoa veština. Prošli su iste pripreme; imali su čak i istog trenera. Sve razlike su eliminisane. Šta će najverovatnije biti odlučujući faktor u određivanju koji bokser će odneti pobjedu? Da li je to teško izmerljivi koncept „čvrstine“? Nije lako reći da je jedan od boksera pobedio zato što je bio „čvršći“. Za početak, zašto mislimo da čvršći znači bolji? Čvrstina je neodređen koncept u koji svi verujemo, i svi ga koristimo kao pridev, ali to je relativan pojam i u zavisnosti od društva i kulturnog miljea može imati različita značenja.⁵

Sada, umesto boksera koji stoje jedan nasuprot drugog, zamislite meč većih razmera, u kojem dolazi do sučeljavanja čitavih društava. Na primer, kako bi bilo da današnje Sjedinjene Američke Države krenu u rat protiv druge slične zemlje – jednake po geografskoj veličini, istog broja stanovnika, iste ekonomske moći, vojnih kapaciteta, opremljenosti i nivoa tehnološkog razvoja. Taj rat biće nemilosrdan. Vođići će se do bezuslovne predaje. Gradovi će ležati u ruševinama na obe strane. A ljudi protiv kojih ćemo se boriti u toj zamišljenoj zemlji iz ogledala, biće naši dedovi.

Većina ljudi koji su rođeni između 1900. i 1930. sada su pokojni, a bili su deo takozvane „najsajjnije generacije“ – ali

⁴ Posebno kada je proširite s pojedinca na čitave društvene zajednice.

⁵ U stvari, postoje mnoge reči koje mogu imati slično značenje u pojedinim kontekstima. „Ratobornost“ je uobičajen primer. Ipak to definiše čvrstinu u čisto vojničko/nasilnim okvirima. Postoje drugi potencijalni aspekti te ideje, kao što su emocionalna izdržljivost i sposobnost da se izdrže iskušenja, što bi moglo u nekim kombinacijama da bude sastavni deo „čvrstine“.

bilo je mnogo teških era i raznih generacija u istoriji tako da izdvajanje jedne kao najveće, najsjajnije i najčudesnije izgleda pomalo budalasto.⁶ Ali bez obzira na to, po našim merilima pripadnici najčudesnije i najsjajnije generacije izgledaju veoma jako, čvrsto i opasno. I postoje dobri razlozi za to. Čak i pre no što se borilo u Drugom svetskom ratu, to pokolenje preživelo je deceniju ekstremnih ekonomskih nedaća – najgoru u savremenoj istoriji sveta.

Endrju Melon, sekretar finansija u vreme predsedničkog mandata Herberta Huvera i kraha berze 1929. godine, koji je doneo više od decenije ekonomskog kolapsa, verovao je da nadolazeće teškoće imaju svoju dobru stranu. „Počistiće korov, ukloniće ono što je trulo u sistemu“, rekao je Melon, prema navodima iz Huverovih memoara. „Visoki troškovi života će se smanjiti. Ljudi će biti marljiviji, više će raditi, živeće moralnije. Doći će do prilagođavanja novom sistemu vrednosti, a oni preduzimljiviji preućeće propale poslove manje kompetentnih ljudi.“

S Melonove tačke gledišta, možda se i ostvarilo ono što je želeo. Velika depresija stavila je tačku na razuzdane dvadesete, koje će ostati upamćene po luksuzu, životu na visokoj nozi, klubovima, džezu, rasmusnim devojkama, čarlstonu, i dolasku pokretnih slika. Ono što je Melon možda smatrao beskorisnom frivolnošću, za druge je prosto bila obična zabava. Stvari su postale mnogo manje zabavne kad je ponestalo novca.

Kad je došlo do kraha, nisu svi propali, ali otprilike polovina populacije našla se iznenada ispod praga siromaštva. Bila je to decenija teških vremena. A rezultati su bili poražavajući, u toj meri da se nije dalo zamisliti da iz toga može

⁶ Odrednicu s tim epitetima dao je novinar Tom Brokou u svojoj knjizi istog naslova.

proizaći bilo šta dobro. Svakako, tek malobrojni u ovom našem modernom svetu odabrali bi da dožive ekonomsku katastrofu poput Velike depresije zarad eventualnih pozitivnih sporednih i usputnih efekata.

Do početka Drugog svetskog rata, čitava generacija prošla je kroz siromaštvo. A onda ih je, povrh svega, dočekaio najstrašnji rat u istoriji čovečanstva. Već je i rat sam po sebi bio dovoljno zlo, potpuno drugačiji od vojnih sukoba dvadeset prvog veka. Danas najveće sile mogu pretrpeti gubitke iz nekog pojedinačnog incidenta, koje se mere desetinama ljudi – možda usled mehaničkog kvara helikoptera, ili eksplozije kakve priručne mine. Uporedite to sa stotinama hiljada žrtava koje su Sjedinjene Američke Države imale u Drugom svetskom ratu – na Ivo Džimi je, na primer, u bici koja je trajala trideset šest dana, živote ostavilo blizu sedam hiljada Amerikanaca, uz najmanje dvadeset šest hiljada ranjenih. A to su samo američke žrtve; imajte na umu da je u Drugom svetskom ratu poginulo nekoliko miliona Nemaca i desetine miliona Kineza i Sovjeta. Zanimljivo je zapitati se kako bismo mi danas reagovali na takvo požrtvovanje.

I nije tu samo u pitanju da se prođe sa što manje štete: već je u pitanju i nanošenje štete protivnicima. Možda bismo mogli da podnesemo tolike žrtve, a kao što je general Džordž Paton istakao, tako nećemo poraziti neprijatelja.⁷ Setite se samo američkih bombardovanja – hiljade aviona sa tonama bombi lete ka gradovima u kojima će poginuti deset do petnaest hiljada ljudi za noć. Ili zamislite da živite u Londonu koji Nemci bombarduju skoro svako veče osam

⁷ „Nijedan glupi gad nije pobedio u ratu tako što je samo dao život za svoju zemlju. Pobedio je tako što je naterao nekog drugog glupog gada da pogine za svoju zemlju.“ Prema navodima general-pukovnika Džejmisa M. Gavina, Paton je to rekao oficirima u obraćanju pred bitku.

meseci. Najsajnija, najčudesnija generacija znala je da im je iznad glave čvrst zid bombardera; a takođe su i izdavali naredbe da se bombe isporuče na neprijateljske gradove.

A tu je još i ultimativno oružje nad oružjem, atomska bomba. Istorija pokazuje da su je naši dedovi upotrebili.⁸ Postoji li neki aktuelni scenario po kojem bi građani (za razliku od onih koji upravljaju različitim zemljama) smatrali prihvatljivim takvu vrstu postupka, to jest upotrebu atomskog oružja?

Mi smo maltene previše civilizovani da bismo uradili nešto toliko varvarsko. Ali, s druge strane, nismo prošli kroz ono kroz šta je prošla generacija Drugog svetskog rata. Uz pretpostavku da bi se relativna čvrstina neke generacije mogla meriti na skali od jedan do deset, možda bi najsajnija, najčudesnija generacija dobila sedmicu; ako bi trebalo da zamislimo deset ljudi rođenih između 1900. i 1930. koji sede zajedno u sobi, možda sedmoru od njih deset odgovara toj oceni snage i čvrstine. Generacija iks takođe ima čvrste i snažne pojedince – neki su postali pripadnici specijalnih jedinica, nekoliko ih je peške prešlo Antarktik – ali možda bi se samo za dvoje od svakih deset pripadnika te generacije moglo reći da su dovoljno čvrsti i jaki da urade takve stvari. Tako dakle, umesto da svaki pojedinac postaje jači, snažniji i otporniji, možda je bolje zaključiti da je veći procenat čvrstih ljudi u generacijama koje se smatraju žilavim. To je jedan od načina na koje se može konceptualizovati kako se otpornost, izdržljivost, snaga i čvrstina mogu primeniti na društvo u celini, a ipak, istovremeno to nam naglašava koliko bi čudno bilo da pokušamo to da izmerimo.

⁸ Za više detalja o eventualnoj upotrebi atomske bombe, o tome šta je potrebno da biste je bacili na nekoga ili da bi je neko bacio na vas, pogledajte Poglavlja 7 i 8.

U moralističkim istorijama antike, formula „teška vremena daju jače ljude“ je dvosmerna, to jest radi u oba smera. Udobna vremena daju meke ljude. Za Plutarha i Livijusa, na primer, lenjost, kukavičluk, nedostatak vrlina plod je prevelike lakoće života, luksuza i novca. A više mekih ljudi u društvu značilo je mekše društvo u celini. U vremenima u kojima je građanstvo uzimalo oklope i mač da brani svoju državu u borbi prsa u prsa, to je moglo predstavljati dobar povod za zabrinutost. Možda mi živimo u vremenima u kojima čvrstina u starom značenju te reči nije toliko važna kao nekada. Ako je to slučaj, koje bi onda prednosti „mekše“ društvo moglo imati nad onim čvrstim?

Velikan istorijskih nauka dvadesetog veka Vil Durant pisao je o Medijcima, drevnom narodu koji je živio na teritoriji današnjeg Irana.⁹ Durant kaže da su se Međani (odnosno Medijci), narod nastao od pastirskih plemena naučenih da žive skromno, ujedinili da bi se oslobodili dominacije Asiraca. I potom su postali velika sila.¹⁰ Ali ubrzo, piše Durant: „Taj narod je zaboravio svoja čvrsta moralna načela i stoicizam. Bogatstvo je došlo previše naglo da bi se njime mudro upravljalo. Pripadnici više klase postali su robovi mode i luksuza, muškarce su zanimalo samo vezene pantalone, a žene su se utrkivale koja će imati više nakita i kozmetike.“

Pantalone i minduše nisu bili uzrok gubitka moći Medijaca, ali za Duranta i mnoge od njegovih savremenika istoričara, bili su to jasni znaci promene društva, propadanja

⁹ U delu iz 1930.

¹⁰ Od Durantovih dana pogled na Medijce značajno se promenio. Danas se veruje da su bili bogatiji, moćniji, bolje organizovani i sofisticiraniji nego što su istoričari ranije tvrdili.

i gubitka vrlina stečenih u teškim danima koje su im i omogućile da odnesu pobjedu nad Asirskim carstvom.¹¹

Istoričar Čester Star pisao je sredinom dvadesetog veka o Sparti, društvu u celini orijentisanom stvaranju najboljih ratnika antičkog sveta. Ratnici Sparte uzdigli su agrarnu grčku grad-državu s Peloponeza do neočekivanih visina i bez presedana za zajednicu sa tako malom populacijom i relativno skromnim ekonomskim moćima. Ali celo društvo i kultura Sparte podržavalo je i jačalo vojsku i ratnike. Svaki muški stanovnik bio je obučavan za rat i na raspolaganju za služenje u vojsci do svoje šezdesete godine.

Taj pristup, koji je podrazumevao da je građanstvo obučeno za rat, bio je uobičajen u mnogim društvima, posebno u antičkoj Grčkoj, ali Sparta je tu doktrinu dovela do ekstrema. Tamo je sve bilo podređeno procesu oblikovanja čoveka koji je počinjao od kolenke: novorođenčad su smatrana vojnim resursom, sirovim materijalom za vojsku, i malene Spartanke ocenjivao je savet staraca koji je odlučivao da li je beba dovoljno snažna da bi se ostavila u životu. „Deca s manom bacana su sa litica Tajgetusa na nazubljene stene u ponoru“, napisao je Star.¹²

Ona za koju je procenjeno da su vredna uzgajanja bila su podvrgnuta „Spartanskom običaju da izlažu decu neudobnostima i surovim uslovima života“. U sedmoj godini, dete je odvajano od porodice. Staranje o njemu preuzimali

¹¹ Taj komentar možda nam govori više o stajalištima istoričara sredine dvadesetog veka nego o drevnim Medicima. Vredi naglasiti da Durant to piše usred Velike depresije.

¹² Star je to napisao pre više od pedeset godina. Mnogi moderni istoričari tvrde da su Spartanci ostavljali decu napolju da umru, a ukoliko bi preživela, to je bio dokaz da su dovoljno jaka za život. O ulozi dece u različitim društvima kroz vekove, pogledajte Poglavlje 2.

su kampovi za obuku. Kao mlad odrastao čovek, Spartanac se hranio u zajedničkoj vojničkoj menzi sa svojim pobratimima, nikad ne upoznajući udobnosti doma. Namerno im nije davano dovoljno obroka da bi se ohrabрили da krađu i postanu snalažljivi, ali bili bi oštro kažnjeni ukoliko budu uhvaćeni. Ta spartanska deca postajala su najbolji ratnici u Grčkoj upravo zbog stoga što je čitavo njihovo društvo radilo na tome da postanu takvi. Navodno su Spartanci čak s neodobravanjem gledali na novac, zato što su smatrali da će ugroziti njihova visoka moralna načela i ratničke vrline.^{13 14}

I onda su vremenom, prema tradicionalnom narativu, Spartanci postali „skloni luksuzu i iskvareni“, kao što je Star napisao, i to im je krnjilo čvrstinu i vojnu superiornost, i na kraju je dovelo do poraza na bojnopolju. Spartanci iz 380. p. n. e. možda ne bi pobedili svoje izvanredne dedove iz 480. p. n. e. ali Spartance iz 280. p. n. e. sasvim sigurno bi porazili njihovi dedovi.¹⁵ Omraženim Persijancima često se pripisuje da su tome doprineli. Veliki kralj Persije koji nije mogao da pobedi Spartance na bojnopolju, otkrio je da ih je mnogo lakše neutralisati zlatom. Predmoderni izvori davali su sliku Spartanaca, posebno pojedinih spartanskih kraljeva kao mnogo više okrenutih materijalnim dobrima

¹³ Različita su mišljenja o tome koji period se može smatrati vrhuncem Sparte, ali uglavnom se uzima da je taj period bio između 550–400. godine pre nove ere.

¹⁴ To je i drugde zabeleženo. Pripadnici više klase u Rimskoj republici smatrali su da je nedostojno baviti se trgovinom i novcem. Novcem su se zanimali trgovci i najniži slojevi ljudi. Japanski samuraji imali su isti stav; trgovci su najniža klasa u njihovom društvu. Seljaci su bili iznad trgovaca – oni su barem obrađivali zemlju i proizvodili hranu.

¹⁵ Ako zanemarimo aspekt čvrstine ili ideju „moralnog sunovrata“ u celini, lako se može zaključiti da bi neprestani pad u broju pripadnika elitne klase (grupe od koje je bila sastavljena klasična spartanska pešadija kopljanika) bio odlučujući činilac.

i novcu od svojih mnogo spartanskijih predaka. Kao da su „meki“ Persijanci, kako ih često drevni Grci predstavljaju, proširili svoju mekanost poput virusa, i izjednačili u čvrstini dve sukobljene strane.¹⁶

Ima i drugih načina da se objasni uspon i pad spartanske čvrstine – pitanje obučenosti i fizička sprema, recimo – a čudno je što im se uopšte ne pridaje pažnja.

RAT I SIROMAŠTVO nisu konstante. Mogu da izazovu povećanu otpornost u onom delu čovečanstva koje je njima pogođeno, ali nisu svi ljudi te sreće. Poneki uspeju da izbegnu bitke i nemaštinu. No, svi se razbole.

Može izgledati čudno zastupanje teze prema kojoj visok nivo oboljevanja može ljude učiniti čvršćim, ali posledice smrtonosnih epidemija po društvo i uzdizanje moralnih načela do kojih dovode, svakako mogu stvoriti nivo otpornosti koji većina nas danas nema. Bračni par kojem je bolest odnela nekoliko dece i koji je stoički to pregurao, verovatno bi nama izgledao čvrsto, žilavo i otporno. Ljudima širom sveta i dalje se to dešava. A mi smatramo jednom od najvećih tragedija gubitak deteta. Ali relativno tek odnedavno u ljudskoj istoriji to je postalo neuobičajeno iskustvo. Pre modernog doba, broj onih koji su izgubili više od jednog deteta bio je zapanjujuć. Čovek se zapita kakve bi posledice to moglo imati na pojedinca i društvo u celini. Istoričar Edvard Gibon, koji je napisao *Istoriju uspona i pada Rimskog carstva* (eng. *The History of Decline and Fall of Roman*

¹⁶ Jedan od pripadnika najsajnije, najčudesnije generacije ponudio je to rešenje u hladnoratovskoj borbi sa Sovjetskim Savezom: „Trebalo bi da ih bombardujemo *Plejšojima*, farmerkama i Elvisom Prislijem, i to bi im bio kraj. Sami bi se upropastili.“

Den Karlin
KRAJ JE UVEK BLIZU

Za izdavača
Dejan Papić

Urednik
Srđan Krstić

Lektura i korektura
Vladimir Stokić, Dragoslav Basta

Slog i prelom
Saša Dimitrijević

Dizajn korica
Marija Vasović

Tiraž
2.000

Beograd, 2021.

Štampa i povez
Artprint MEDIA, Novi Sad

Izdavač
Laguna, Beograd
Resavska 33
Klub čitalaca: 011/3341-711
www.laguna.rs
e-mail: info@laguna.rs

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

008(100)(091)
94(100)
821.111(73)-83

КАРЛИН, Ден, 1965-

Kraj je uvek blizu : apokaliptični trenuci, od propasti civilizacije bronзаног doba do nuklearnih katastrofa koje su za dlaku izbegnute / Den Karlin ; preveo Saša Novaković. - Beograd : Laguna, 2021 (Novi Sad : Artprint Media). - 266 str. ; 20 cm

Prevod dela: The End Is Always Near / Dan Carlin. - Tiraž 2.000. - Napomene uz tekst.

ISBN 978-86-521-3922-4

a) Цивилизација -- Историја

COBISS.SR-ID 32589065